АТЕСТАЦІЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЗА КРИТЕРІЯМИ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ВИМІРУ

УДК 378.937

В. Я. Желясков

Проблема приведення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх перекладачів у відповідність до нових вимог, зумовлених інтенсивним розвитком індустрії перекладу, а також способів оцінювання її прикінцевих результатів значно актуалізувалася останнім часом. Зумовлено це необхідністю заміни традиційної педагогічної парадигми, що спрямовує професійну підготовку майбутніх перекладачів у межах тріади "знання, уміння, навички", на нову, зокрема ту, що окреслена межами компетентнісного підходу до організації сучасного навчально-виховного процесу. В нових умовах розвитку інформаційного суспільства і сфери перекладацьких послуг, як наголошують науковці (Л. Голубенко, К. Касаткіна, Ж. Таланова, Л. Тархова, П. Тівіков та ін.), професійна підготовка майбутніх перекладачів не може обмежуватися тільки їх навчанням вільного володіння іноземними мовами та основ усного і письмового перекладу. Тому останнім часом зміни, що відбуваються у процесі організації професійної підготовки майбутніх перекладачів ними здебільшого пов'язується з актуалізацією проблеми набуття випускниками спеціальності "Переклад" певної професійно важливої якості особистості – професійної компетентності, що значною мірою визначає успіх їх особистісного й кар'єрного зростання.

Проблема атестації та оцінювання навчальних досягнень майбутніх перекладачів за критеріями компетентнісного виміру, незважаючи на свою актуальність, майже не ставала предметом спеціального науково-педагогічного дослідження сучасних науковців. Переважно вона досліджувалася побічно, зокрема в межах проблем теорії комунікації і перекладу (Л. Бархударов, І. Зимня, О. Каде, В. Комісаров, В. Крупнов, Л. Латишев, З. Львовська,

Р. Міньяр-Бєлоручев, Ю. Найда, О. Петрова, Я. Рецкер, Г. Рябов, І. Халєєва, М. Цвіллінг, Л. Черняховська, А. Швейцер та ін.); теорії міжкультурної комунікації (В. Верещагін, В. Костомаров, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова, В. Фурманова, Л. Шкатова та ін.); підвищення якості навчання студентів-перекладачів іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування (М. Байрам, І. Зимня, М. Карло, Г. Китайгородська, У. Літллвуд, С. Тер-Мінасова, В. Фурманова, Е. Шубін, C. Finkbeiner, I. Laven, U. Novak, F. Smith, G. Westhoff та ін.).

Натомість останнім часом у науково-педагогічних публікаціях спостерігається підхід авторів до диференціації комунікативної (Ю. Ємельянов, В. Жеребкіна, В. Кашницький, Т. Ліпатова, А. Панфілова, Г. Трофімова та ін.), синонімічної (Н. Новосельцева), лінгвокомунікативної (Е. Бреус, В. Вілс, А. Гребенщикова, В. Золотухина, Н. Комісарова, І. Халєєва, М. Хольц-Мянттярі, К. Шапошников, А. Швейцер та ін.), соціокультурної (М. Боліна, С. Колова, Е. Костіна, В. Сафонова та ін.), міжкультурної (О. Бистрай, Н. Гальскова та ін.), перекладацької (І. Алексєєва, В. Комісаров, Л. Латишев, Р. Міньяр-Бєлоручев, М. Цвіллінг та ін.) компетенцій майбутніх перекладачів. Однак у них досить нечасто зосереджена увага на питаннях, що стосуються атестації та оцінювання навчальних досягнень майбутніх перекладачів за критеріями компетентнісного виміру.

Тому метою поданої статті є висвітлення способів атестації та оцінювання навчальних досягнень майбутніх перекладачів упродовж їхнього навчання у вищому навчальному закладі за критеріями компетентнісного підходу.

Приступаючи до висвітлення способів атестації та оцінювання навчальних досягнень майбутніх перекладачів упродовж їхнього навчання у вищому навчальному закладі за критеріями компетентнісного виміру, ми виходили з того, що впровадження компетентнісного підходу кардинально змінює результативно-цільову основу їхньої професійної освіти (І. Зимня). Це передусім передбачало узгодження впродовж навчання майбутніх перекладачів

його мети, критеріїв та процедур діагностики рівня реального досягнення ними ключових компетенцій та необхідних для успішної професійної діяльності компетентностей як у межах всієї системи їхньої професійної підготовки (адміністративна стратегія впровадження компетентнісного підходу), так і в межах викладання окремих навчальних дисциплін (локальна стратегія впровадження компетентнісного підходу), що входять до її складу.

Враховуючи реальні обмеження, що мали місце при проведенні започаткованого експерименту, ми, переважно спираючись на локальну стратегію впровадження компетентнісного підходу за рахунок інноваційно-педагогічної діяльності окремих викладачів, які підтримували наші пропозиції, особливу увагу приділили налагодженню контролю й особливо самоконтролю досягнень майбутніх перекладачів за критеріями компетентнісного виміру. Продемонструємо, як це відбувалося під час впровадження й конкретизації змісту нового аспекту професійної освіти майбутніх перекладачів – тематичної підготовки, необхідної для забезпечення їхньої успішної роботи в конкретній галузі перекладознавства (науково-технічної, культурознавчої, економіко-правової тощо). Враховуючи це, ми розуміли, що тематичну підготовку майбутніх перекладачів доцільно розпочинати на прикінцевому етапі їхнього навчання, тобто лише тоді, коли вони отримають необхідну загальну професійну підготовку і будуть спроможними використовувати різноманітні перекладацькі технології. Для цього передбачалося:

по-перше, спрямувати інтелектуальні зусилля майбутніх перекладачів на здобуття певних предметних компетенцій шляхом отримання відповідних предметних знань у тій галузі, в якій вони будуть спеціалізуватися для того, щоб не тільки перекладати знайомі терміни, а й усвідомлювати те, про що йдеться, через опанування мови, яка використовується для спеціальних цілей;

по-друге, здійснити тренінг пізнавальних і виробничих функцій майбутніх перекладачів, що забезпечують їх перекладацьку компетентність, зосередивши їх на оволодінні певними професійними вміннями і навичками, а

також набуття позитивного індивідуального досвіду щодо здійснення професійно орієнтованого перекладу у вибраній сфері предметної спеціалізації.

Для цього на спеціальних засіданнях кафедр основних експериментальних баз (Ізмаїльський інститут водного транспорту, Міжнародний гуманітарний університет (м. Одеса), ОНУ ім. І. І. Мечникова), які здійснюють педагогічний супровід майбутніх перекладачів щодо опанування ними іноземної мови, засвоєння теорії і технологій перекладу, а також необхідне методичне супроводження на виробничих – перекладацькій та педагогічній практиках, ми намагалися сприяти більш чіткому усвідомленню викладачами, які брали участь у запропонованому нами експерименті, як дидактичної сутності феноменів "лінгвокомунікативна компетентність", "перекладацька компетентність", "професійно-педагогічна компетентність", так і, відповідно, їх структур. З цією метою було проведено три науково-методичних семінари за темами: "Сутність і структура перекладацької компетентності", "Шляхи та засоби формування перекладацької компетентності в майбутніх перекладачів", "Методика виміру рівнів сформованості перекладацької компетентності майбутніх перекладачів".

Так, на першому науково-методичному семінарі "Сутність і структура перекладацької компетентності", який відбувався у формі лекції-дискусії з широким використанням методів візуалізації, викладачі-експериментатори підводилися до розуміння сутності означеного феномена. При цьому, незважаючи на досить гостру дискусію, все ж таки було досягнуто єдності думок у розумінні перекладацької компетентності як професійно значущого новотвору особистості майбутнього перекладача, який у своєму складі передбачає наявність спеціальних знань, умінь і навичок, а також відповідних якостей, настанов і відношень, які дозволяють успішно вирішувати професійні завдання у сфері перекладацьких послуг.

У процесі обговорення структури перекладацької компетентності ми, спираючись на компетентну думку науковців (І. Алексєєва, Є. Беседіна, Ж. Таланова, Н. Касаткіна, Н. Янковець та ін.), обґрунтували правомірність

виділення двох складових – базової та прагматичної. Аналізуючи особливості базової складової, ми переконали викладачів, що вона, ґрунтуючись на високому рівні володіння рідною та іноземною мовами, а також провідними видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо), поєднує в собі такі компоненти перекладацької компетентності перекладача як професіонала, які постійно задіяні у перекладацькій діяльності незалежно від виду перекладу, текстового жанру, тематики комунікативної ситуації. Через це в її складі, відповідно, було виокремлено:

концептуальний компонент, який представлений сукупністю знань та уявлень про сутність перекладу, його специфіку, загальну мету, завдання, які вирішує перекладач;

технологічний компонент, який становить собою сукупність перекладацьких прийомів і засобів, які допомагають перекладачеві конструктивно долати типові перекладацькі труднощі й успішно вирішувати різні завдання.

Аналізуючи сутність прагматичної складової перекладацької компетентності, ми намагалися довести, що вона містить знання, уміння та навички, необхідні перекладачеві в тих чи інших видах перекладу, а також при перекладі текстів різних стилів [1, с. 27]. При цьому ми спрямовували увагу на два компонента:

специфічний, що передбачає володіння перекладачем певними видами перекладу;

спеціальний, який визначає жанрові можливості перекладача при перекладі науково-технічних, художніх, ділових та інших текстів.

Крім того, було визначено, що структура перекладацької компетенції містить:

мовну компетенцію (всі аспекти володіння іноземною мовою);

текстотвірну компетенцію (уміння створювати тексти різного типу відповідно до прийнятих у певному мовному колективі правилами і стереотипів);

комунікативну компетенцію (здатність інферувати смисл і вміння зіставляти інференціальні можливості представників двох мовних колективів і робити висновок про необхідність зміни мовного змісту вислову в перекладі);

технічну компетенцію (специфічні знання, уміння і навички, необхідні для виконання певного виду діяльності).

Зазначимо, що наведені вище складові структури перекладацької компетентності лягли в основу визначення її провідних ознак за когнітивним, операціональним та особистісним критеріями, що відображено в таблиці. Як видно з таблиці, за визначеними ознаками здійснювалася оцінка викладачами-експериментаторами та студентами експериментальних груп своїх особистісних досягнень у набутті перекладацької компетентності як під час тематичної підготовки, так і впродовж виробничої практики. Тим самим, через визначення ознак виміру стану перекладацької компетентності у складі мовної, текстотвірної, комунікативної та технічної компетенцій, забезпечувалася єдність вимог до розуміння сутності та здійснення процедури моніторингу якості навчання майбутніх перекладачів на засадах компетентнісного підходу.

Крім того, оскільки у зв'язку з процесами глобалізації та євроінтеграції перекладацька діяльність відіграє все більш значну роль як у сфері світового та європейського співтовариства, так і в житті нашої держави, зорієнтованої на поступове входження в єдиний європейський соціально-економічний, культурний, науковий і освітній простір, то, як зауважують науковці (І. Алексєєва, Л. Латишев, І. Муратова та ін.), значно зросли й вимоги до професійної компетентності сучасного перекладача. Останні, з одного боку, зумовлюють зростаючу роль національних і міжнародних професійних організацій перекладачів, а з іншого – актуалізацію питань щодо модернізації та вдосконалення професійної підготовки майбутніх перекладачів, які б могли повноправно конкурувати на європейському та міжнародному ринках інтелектуальної праці і перекладацьких послуг. В означеному контексті особливу увагу привертає діяльність і слушні пропозиції найбільш впливової міжнародної перекладацької організації, якою є Міжнародна федерація

перекладу (FIT), що діє у складі ЮНЕСКО і займається розробкою стандартів для підготовки фахівців міжнародного рівня з усного перекладу.

Таблиця

Бланк діагностичної анкети виміру стану перекладацької компетентності майбутніх перекладачів

За когнітивним критерієм	За операціональним критерієм	За особистісним критерієм
розуміння сутності і завдань перекладацької діяльності; усвідомлення основних положень теорії перекладу; розуміння сутності різноманітних варіантів перекладацької стратегії; знання технічних прийомів перекладу; знання класифікації перекладу; поняття міжмовної та міжкультурної комунікації; адекватність та еквівалентність перекладу; прагматичні аспекти перекладу; основні моделі перекладу; перекладацькі трансформації; способи їх використання при аналізі процесу перекладу та його результатів; основні види перекладацьких відповідностей і способи їх використання при виборі варіанта перекладу; основні принципи перекладу зв'язного тексту, а також вільних і фразеологічних словосполучень у його складі; граматичні та стилістичні аспекти перекладу	здійснювати перед перекладацький аналіз тексту, визначати мету перекладу, характер його рецепторів і тип тексту, що перекладається; обирати загальну стратегію перекладу з урахуванням його мети і типу оригінала; здійснювати письмовий (в обмеженому обсязі – усний переклад) текстів, що належать до сфери основної професійної діяльності; користуватися основними способами і прийомами досягнення смислової стилістичної адекватності; правильно оформлювати текст перекладу відповідно до норм і узусу, типології тексту на мові перекладу; професійно користуватися словниками, довідниками, базами даних та іншими джерелами додаткової інформації; виконувати паралельні дії на двох мовах, переключатися з однієї мови на іншу; розуміти текст по-перекладацькі, тобто глибоко і точно; переходити у висловах на кожній з мов від поверхневої структури до глибинної і навпаки; відходити від оригіналу, але при цьому залишатися якнайближче до вихідного смислу; обирати і правильно використовувати технічні прийоми перекладу та долати труднощі, пов'язані з лексичними, фразеологічними, граматичними та стилістичними особливостями вихідної мови; аналізувати текст оригіналу, виявляти стандартні і нестандартні перекладацькі проблеми і обирати способи їх вирішення, що відповідають кожному конкретному перекладу; користуватися диктофоном та комп'ютером	наявність мовної свідомості; наявність комунікативної свідомості; концентрація уваги; здатність до мобілізації пам'яті, інтелектуального й емоційного потенціалу; висока ерудиція; широта інтересів; прагнення до збагачення знань; відповідальність; тактовність; скромність; толерантність

Згідно з дослідженнями провідних науковців, що діють під егідою цієї організації, було виділено дев'ять перекладацьких спеціалізацій, які сьогодні користуються попитом на ринку перекладацьких послуг. Серед них такі, як наукові або технічні перекладачі; перекладачі для засобів масової інформації; перекладачі-термінологи; синхронні перекладачі; перекладачі конференцій, тобто фахівці в усному послідовному й двосторонньому перекладі; судові перекладачі; сурдоперекладачі; теоретики перекладу; викладачі перекладу.

Суттєво й те, що відповідно до останніх результатів дослідження, проведеного Департаментом усного перекладу у складі Єврокомісії (DG SCIC), зокрема під час засідань Європейської Ради з економічних і соціальних питань у листопаді 2007 р., основною вадою у компетенції перекладачів, що обслуговували цей процес, було визнано недостатнє володіння термінологією й неповне розуміння суті предмета обговорення, або недостатній обсяг професійних знань у тій сфері, в якій здійснювався переклад. Це, на думку керівників Департаменту усного перекладу, свідчить про необхідність підготовки фахівців у сфері професійно орієнтованого перекладу [2].

Вивчення спеціальної літератури переконливо свідчить, що при порівнянні державних стандартів підготовки перекладачів у сфері професійно орієнтованого перекладу країн – членів СНД, до яких належить наша країна, слушно констатувати факт, що в Росії цьому питанню приділяється набагато більше уваги, ніж в Україні. На жаль, Державний стандарт вищої професійної освіти України в межах напряму підготовки дипломованих фахівців з перекладу не містить ніякої докладної спеціалізації з перекладацьких професій, тим самим не враховуючи нові потреби суспільного замовлення. Як наслідок спостерігається значний розрив між соціальним замовленням і практикою підготовки перекладачів. Останній зумовлений значною мірою нерозробленістю теорії й методики навчання перекладу в зазначених галузях спеціалізації [3, с. 146].

Як закономірний наслідок, очевидно, що дидактичне забезпечення сучасного процесу навчання майбутніх перекладачів на засадах

компетентнісного підходу повинно передбачати їхню ґрунтовну тематичну підготовку для роботи у конкретній галузі за відповідним напрямом спеціалізації. Це, на нашу думку, передусім вимагало навчання майбутніх перекладачів професійно орієнтованого перекладу шляхом закріплення їх знань в обраній галузі за допомогою мови для спеціальних цілей (ESP).

Так, вводячи у межах запропонованого експерименту аспект позааудиторної тематичної підготовки, майбутні перекладачі з експериментальних груп активно залучалися до участі в наукових конференціях за певним фаховим спрямуванням (соціологічним, психологічним, педагогічним, культурологічним, економічним, юридичним та ін.). При цьому за мету ставилося набуття ними як предметної компетенції щодо актуальних питань сучасної науки, так і відповідної іншомовної лінгвокомунікативної та суто перекладацької компетентності. Для цього використовувалися різні форми організації їхньої самостійної роботи, як-от:

solo work, тобто самостійна робота майбутніх перекладачів без допомоги викладача-наставника, спрямована на проведення відповідного наукового дослідження та узагальнення його результатів у вигляді наукової роботи, реферату, доповіді з подальшою їх публічною презентацією на іноземній мові під час обговорення на науковій студентській конференції;

self access work, тобто самостійна робота майбутніх перекладачів у навчальному ресурсному центрі (Школа перекладацької майстерності), спрямована на переклад письмових чи усних наукових текстів (статей, тез доповідей, анотацій) інших дослідників;

autonomjus learning, тобто самостійна робота майбутніх перекладачів без участі викладача в навчальному процесі, яка була спрямована на проведення цілеспрямованої пізнавально-пошукової роботи з перекладу власними силами, демонстрацію власних досягнень щодо перекладу спеціальної тематики, пошук однодумців і зразків, аргументацію правомірності власної точки зору чи професійної позиції у певних питаннях;

self-direkcted learning, тобто самостійна робота майбутніх перекладачів з наданням їм права вирішувати, що робити і чого не робити, яка передбачала розвиток їх творчих здібностей на підставі оволодіння вміннями аналізувати, прогнозувати та приймати оптимальні рішення за певних умов, враховуючи чинники стосовно своїх професійних можливостей і потенцій та індивідуальних обмежень.

Так, під час підготовки наукових доповідей, запропонованих на конференції, майбутні перекладачі не лише осмислювали предметну інформацію, концентруючи свою увагу на концептуальному та понятійному апараті дослідження, але й мобілізовували резерви своєї особистості професіонала емоційного, інтелектуального й вольового характеру. При цьому вони виявляли такі професійно важливі якості, як ініціативність, активність, наполегливість, самоконтроль, упевненість в собі, які забезпечують мобільність і адаптованість до роботи в ринкових умовах функціонування перекладацького сервісу. Цьому сприяло відповідне дидактичне керівництво і супровід двох викладачів, які здійснювали наставництво майбутніх перекладачів під час опанування основ професійно орієнтованого перекладу: провідного науковця в галузі виконаного дослідження (Scientific adviser); мовного консультанта й майстра перекладу (Language adviser), що здійснював контроль письмової та усної презентації доповідей майбутніх перекладачів на іноземній мові.

Як наслідок наукові доповіді студентів-перекладачів, як правило, характеризувалися науковістю, всебічним обґрунтуванням актуальності проблеми дослідження, логічністю його структури і повнотою розкриття теми, багатством іншомовної репрезентації, що відображала досить високий рівень володіння спеціальним тезаурусом іноземної мови у професійних цілях. Це відбувалося у вигляді адекватного використання ними різноманітних лексико-граматичних і синтаксичних конструкцій тощо.

Загалом, висвітлені вище форми організації самостійної роботи майбутніх перекладачів під час підготовки й участі в наукових конференціях сприяли набуттю ними як науково-дослідної, так і іншомовної комунікативної й

перекладацької компетентностей. У межах дисциплін спеціальної мовної і тематичної підготовки, при впровадженні висвітлених вище способів атестації та оцінювання навчальних досягнень майбутніх перекладачів упродовж їхнього навчання у вищому навчальному закладі за критеріями компетентнісного виміру, було здійснено трансформацію результативно-цільової основи навчання майбутніх перекладачів з традиційної – знаннєвої на принципово нову – компетентнісну основу. Це передбачало оцінку їх досягнень у параметрах здобуття необхідних компетенцій та компетентностей.

Перспективи подальших розробок у даному напряму полягають у більш детальному визначенні способів і прийомів виміру навчальних досягнень майбутніх перекладачів крізь призму компетентнісного виміру.

Список використаної літератури

1. Жуков, Ю. М. Методы диагностики и развития коммуникативной компетентности / Ю. М. Жуков // Общение и оптимизация совместной деятельности. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – С. 64–78.

2. Комиссаров, В. Н. Теоретические основы методики обучения переводу / В. Н. Комиссаров. – М. : РЕМА, 2001. – 111 с.

3. Цвиллинг, М. Я. Профессиональные требования к личности переводчика и обучение переводу // Информационно-коммуникативные аспекты перевода : сб. науч. тр. / М. Я. Цвиллинг. – Нижний Новгород : НГЛУ, 1998. – Часть 2. – С. 143–147.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Романишина Л. М.